

УДК 327(4:497.1)"1950/1958"(093.2)
339.923:061.1(4:497.1)"195/196"(093.2)
94(4)"1950/1958"

Оригиналан научни рад
Примљен: 14. 1. 2016.
Прихваћен: 6. 3. 2016.

Никола МИЈАТОВ

Филозофски факултет Универзитет у Београду
nikolamijatov@gmail.com

Југославија и уједињавање Западне Европе 1950–1958.

Апстракт: Рад анализира став Југославије према процесу западноевропског уједињења, кроз формирање Европске економске заједнице, као и њену перцепцију сопствене улоге у оквиру овог процеса, махом кроз односе са европским социјалистима. С једне стране, износе се ставови европских социјалиста значајних за процес уједињења, док се, са друге, анализирају ставови југословенских власти према овом феномену. Сагледан је и значај који је придаван формирању европских тела у дипломатским извештајима.

Кључне речи: Европска заједница за угаљ и челик, Европска одбрамбена заједница, Европска економска заједница, Европска унија, интеграције, Западна Европа

Турбулентну и непредвидљиву деценију, педесете године 20. века, у којима је југословенска држава направила неколико геостратешких (али и идеолошких) заокрета, карактерисао је низ процеса који су дубоко утицали на Југославију, Европу и свет. У сенци формирања НАТО-а (1949. године), Корејског рата, дестаљинизације, деколонизације и успона Трећег света, Западна Европа је схватила да, ако у поретку скројеном по мери великих сила жели и сама да буде од значаја, мора бити уједињена.

На тлу ратом разореног континента, источни део остаје монолитан, чврсто под политичким притиском Москве док су се, сада у глобалној размери, мале државе Запада упирале не би ли имале улогу у светској политици. Осим тога, непосредна опасност од источног дела континента, потпомогнутог комунистичким партијама у са-

мим државама Западне Европе, учинила је сарадњу, у до тада готово традиционално сукобљеним нацијама, неопходном.

У сенци наизглед крупнијих феномена, уједињење Европе је кренуло тихо, постепено и спутано готово на сваком кораку. Ипак, имајући подршку САД-а и налазећи своју улогу у принципијалном отпору СССР-у, процес добија на својој динамици. Пошто је била држава која је симпатије Запада стекла управо на отпору Москви, процес уједињења Европе није могао проћи без умешаности и утицаја Југославије, и доводио је чак и до назирања перспективе прикључења једне комунистичке државе уједињеним западноевропским либералним демократијама.

Однос Југославије према процесу уједињења Европе и перцепција сопствене улоге унутар нових институција европског уједињења, у бити, највише су зависили од односа према САД-у и НАТО-у. Међутим, док су странке деснице у Западној Европи Југославију посматрале пре свега као део одбрамбеног система, са партијама левице развила се дубља сарадња. Те су партије настојале да позицију Југославије на Западу продубе, нарочито у светлу нове уједињене Европе. Стога је у овом раду акценат стављен управо на истакнуте појединце европске левице.

Шуманов план и његова перцепција у Југославији

Идеја уједињене Европе има своју дугу, на моменте и мрачну предисторију.¹ Но, потребна је била „експлозија Шуманове бомбе“ да би се са подручја идеја коначно прешло на праксу. На конференцији за штампу, 9. маја 1950, Роберт Шуман, министар спољних послова Француске и истакнути функционер Народног Републиканског покрета (MRP), јавности је представио тзв. Шуманов план. Он је „скромно“ предвиђао образовање наднационалне заједнице за угљ и челик, као први степен ка уједињењу. У виду је пре свега имао Француску и Немачку, док је план био „отворен за учешће других европских држава“. Источна Европа, очекивано, није долазила у обзир, скандинавске земље биле су скептичне према наднационалним институцијама а Шпанија је била под притиском Франкове диктатуре. Позив је фактички био отворен и иначе дубоко повезаним државама: Белгији, Луксембургу, Холандији и Италији. После низа прего-

1 У питању је пре свега идеја Хитлерове „Антиевропе“. Више о томе у: Волфганг Шмале, *Историја европске идеје*, (Београд: Clio, 2003), 122; Волтер Лакер, *Историја Европе: 1945–1992*, (Београд: Clio, 1999), 157.

вора, ратификације споразума, Европска заједница за угаљ и челик (ЕССС) започела је са радом августа 1952. године.²

Почетком те деценије Југославија је изашла из изолације, налазећи подршку на Западу али чувајући своју идеолошку специфичност. Ишчупавши се недавно из далеко монолитинијег блока, са врховном влашћу Коминтерне, помно је посматрала настајање супротстављеног блока и рађање нових наднационалних институција. Већ у извештају југословенске амбасаде у Паризу уочава се извесна скептичност у погледу намера тог плана, тј. интереса крупног капитала у оквиру њега. Наиме, кључна особа читавог плана није био сам Шуман, већ Жан Моне, истакнути француски бизнисмен и политичар.³ У извештају амбасаде, после изношења Монеове биографије, у којој доминира његова предузетничка (у маниру извештаја– шпекулантска) каријера, закључује се: „Било је потребно изложити у главним цртама каријеру тога човека да би се схватило зашто је баш он био у стању да разради један такав план, него првенствено зато да би се схватило зашто је баш он постао носилац једног таквог плана у коме се, без сумње, сједињује америчка тежња за економско-политичким уједињавањем Западне Европе за лакше провођење америчких економских и војно-политичких планова у овом делу света и интереси крупног капитала у европским земљама, који је на крају крајева дубоко и уско повезан са америчким финансијским капиталом (...) Чињеница да је Монетов план постао у међународним односима и у Француској план Шуманов могла би да се схвати као потреба стварних предлагача плана, америчких финансијских магната, да се с једне стране нагласи преобладајући политички карактер плана, а са друге стране да се план што јаче и одлучније претстави као план Француске односно и план европски“⁴ Нешто касније југословенска дипломатија оцртала је и француске интересе: циљ је да се „дисциплинује“ немачка производња челика.⁵ Пошто се ослободило превласти Москве, иза које је барем начелно стајао

2 Dezmon Dinan, *Menjanje Evrope: istorija Evropske unije*, (Beograd: Službeni glasnik, 2010), 60.

3 Шмале, *н. д.*, 249–250; Dinan, *н. д.*, 44.

4 Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДАМСПРС), 1959, Политичка архива (ПА), Француска, ф-27, 11, Француски политички односи са осталим земљама.

5 Архив Југославије (АЈ), Фонд 837, Кабинет председника Републике (КПР), I-2/b, Монографија „Француска“ коју је саставило Министарство спољних послова поводом Титове посете Француској; ДАМСПРС, 1956, ПА, Француска, ф-25, 329, Политичка питања (односи).

интерес светске револуције, није зачуђујуће да је југословенско руководство са значајном дозом скепсе посматрало започето уједињење.

Са друге стране, сам Шуман био је дубоко религиозан, чак је планирао и да се повуче из политике и посвети монашком животу. Консеквентно, према комунизму, тиме и према Југославији, имао је изразито негативан став. И поред тога, схватао је значај 1948. и ценио југословенски отпор Стаљину, па је био и један од креатора политике „одржавања Тита на површини воде“.⁶

Странка којој је Шуман припадао имала је са Југославијом динамичне односе. Ипак, пионири су били француски социјалисти, међу првима су посетили Југославију, 1950. године.⁷ Посета је имала ограничен али позитиван ефекат: на конгресу француских социјалиста 1951. у поздравним паролама социјалистичким партијама источноевропских земаља у изгнанству није поздрављена странка Живка Топаловића,⁸ иако је сам Топаловић био присутан.⁹ Кључна делегација, предвођена Гијем Молеом, посетила је Југославију марта 1952. У посету је позван и Шуман, али је он тај позив одбио.¹⁰ Том приликом изразили су разумевање за једнопартијски систем и истакли: „Ви морате да останете такви као што јесте. То је наш заједнички интерес“.¹¹ Југославија је у Молеу нашла симпатизера са не тако малим утицајем на процес уједињења Европе. Са друге стране, Шуман је остао скептичан, први је упозорио Југославију, још 1952, да услед политике Београда према деколонизацији „југословенско-француско пријатељство мораће се погоршати“.¹²

6 Исто; Darko Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu: Odnosi sa velikim silama 1949–1955*, (Zagreb: Globus, 1988), 107.

7 АЈ, Фонд 142, Социјалистички савез радног народа Југославије (ССРНЈ), 42-151, Материјали о сарадњи ССРНЈ са социјалистичким партијама и прогресивним покретима, Социјалистичке партије Запада.

8 Живко Топаловић био је предратни социјалдемократа, у току рата сарадник Драже Михаиловића а после рата политички емигрант. У самој Југославији осуђен је у одсуству. Као представник Социјалистичке партије Југославије, у изгнанству се налазио у друштву европских социјалиста. Био је члан Социјалистичке интернационале и покрета за Европско уједињење.

9 ДАМСРС, 1951, ПА, Француска, ф-25, 122, Остале партије и политички покрети.

10 ДАМСРС, 1953, ПА, Француска, ф-27, 200, Спољни односи са осталим земљама.

11 АЈ, Фонд 836, Канцеларија маршала Југославије (КМЈ), I-2-а/30, Пријем делегације Социјалистичке партије Француске на челу са генералним секретаром Ги Молеом код Маршала Тита (Београд); Bekić, *n. d.*, 373.

12 ADF/Z-EU/ZOUGO/1949-1955/Vol. 29/2. Juillet 1952, наведено према: Bekić, *n. d.*, 413.

План уједињења Европе, који је креирао Моне а презентовао Шуман, свога најенергичнијег заступника нашао је у функционеру белгијских социјалиста (PSB) Полу Анрију Спаку. Утицај Спака у процесу уједињења био је кључан, у телима Европске интеграције обављао је низ функција: члан Комитета министара Европске скупштине, члан Савета министара Заједнице за угаљ и челик, шеф комисије за разраду месинских закључака, члан Савета министара Савета Атлантског пакта, председник Међународног комитета европског покрета и др.¹³ Карактерисао га је изразити проамерички став, коме је подређивао своје виђење уједињења Европе. Ипак, оправдање је налазио у опасности са Истока: „Руска опасност је ту, према томе са киме ћемо сарађивати? Једино можемо сарађивати са Американцима. Међутим да им не би дозволили да нам командују потребно је створити Уједињену Европу и тада би лакше разговарали са Американцима на равној ноzi“.¹⁴

За Спака, у односу са Југославијом, кључна је била њена одбрамбена улога. Њен режим није симпатисао, што уосталом није ни крио. Но, Југославију је видео као чиниоца одбрамбеног система Западне Европе – међу првима је увидео значај 1948. године.¹⁵ Будући да је и процес уједињења Европе највећим делом настао услед спољне претње, није зачуђујуће да је његов бивши секретар, а у том моменту један од функционера новог Европског покрета, Жан Драпије већ августа 1951. директно упитао амбасадора Југославије у Белгији Бернардића да ли ће и под којим условима Југославија приступити Европском покрету. Одговор је био резервисан али илустративан: у Југославији то питање још није дошло „на дневни ред“, мада она са симпатијом посматра процес уједињења. Њено прикључење највише зависи од односа са социјалистичким партијама Западне Европе, закључили су Драпије и Бернардић.¹⁶

13 АЈ, Фонд 836, КМЈ, I-3-а/10-3, Пријем министра иностраних послова Белгије Паул Хенри Спака и делегације социјалистичке партије Белгије ФНРЈ, 7-14. 4. 1956.

14 ДАМСПРС, 1951, ПА, Белгија, ф-9, 101, Месечни извештаји: Забелешка о разговору са Ернест Пиотом генералним секретаром ПСБ дана 7. 9. 1951. на ручку у једном ресторану у Брислу.

15 АЈ, Фонд 836, КМЈ, I-3-а/10-3, Пријем министра иностраних послова Белгије Паул Хенри Спака и делегације социјалистичке партије Белгије ФНРЈ, 7-14. 4. 1956.

16 ДАМСПРС, 1951, ПА, Белгија, ф-9, 101, Месечни извештаји: Забелешка о разговору са Драпиер Жаном бившим секретаром Спака, сада истакнутим функционером Европског покрета, 21. 8. 1951.

Односи са социјалистима Белгије били су хармонични. За једнопартијски систем су имали разумевања док год се Југославија сврставала у западне савезнике. Приликом посете делегације те партије Тито је истакао да ће у случају агресије на било коју земљу Западне Европе бити на њиховој страни, али се оградао од формалног приступа у НАТО и европску армију. Тито је био директан: „Разуме се без писмених пактова“. Функционер белгијских социјалиста Тиелеманс није пропустио прилику да упита Тита за његов став према тзв. „Малој Европи“, Тито је, опет резервисано, одговорио: „Обзиром на прошлост и историју коју се те земље доживјеле ја мислим да је то потребно... Све земље неће се одједанпут удружити већ ће то ићи постепено. То ће довести до тога да ће се појединачне земље одрећи личних интереса ради заједничког циља. За сада, у овој етапи стварање европске уније није могуће“.¹⁷

Са социјалистима Немачке (SDP) сарадња је била отежана и никакво значајније зближавање није било могуће. У комплексној политичкој ситуацији, као отежавајући фактор било је присуство источног, комунистичког суседа па би сваки вид сарадње са Југославијом супростављена Демокришћанска странка (CDU) свакако искористила за идеолошке нападе. Осим тога, користећи свој утицај међу немачким социјалистима, међупартијску сарадњу су спутавали и британски лабуристи, који су настојали да ограниче домете Југославије на Западу („одржавање Тита на површини воде“).¹⁸ Ипак, међудржавни односи били су диманични, нарочито на економском плану.¹⁹ На сам процес европског уједињења Западна Немачка, демилитаризована и са савезничким трупима на својој територији, имала је ограничен утицај.

Основу Заједнице за угаљ и челик чиниле су Француска и Немачка. Убрзо су заједници приступили и Италија, Холандија и Луксембург. Док са луксембуршком левицом контакта готово да и није било, са лабуристима Холандије и социјалдемократима Италије развиле су се динамични, махом негативи односи. Са италијанском левицом међупартијска сарадња била је у сенци тршћанског питања,

17 АЈ, Фонд 836, КМЈ, I-2-а/12, Пријем делегације социјалистичке партије Белгије код Маршала Тита, Блед, 30. 7. 1952; Bekić, *n. d.*, 420.

18 ДАМСПРС, 1949, ПА, Немачка, ф-80, 5, Партије и политички покрети у Немачкој.

19 Више о југословенско-немачким односима у: Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad: 1952–1955: jugoslovensko približavanje NATO-u*, (Beograd: Službeni list SRJ, 2000), 104–110, 167–178, 237–252.

које управо 1953. доживљава своју кулминацију.²⁰ У контексту уједињења Европе далеко је био значајнији демохришћанин Де Гаспери, један од пионира ове идеје.²¹ Осим залагања за уједињену Европу, Де Гаспери је био и кључни противник Југославије по питању Трста. Са друге стране, лабуристе Холандије карактерисао је изразити клерикализам, који је дубоко утицао на нетрпељивост ка једној комунистичкој партији.²² Осим тога, Живко Топаловић је уживао подршку већине холандског руководства.²³

Значај који је Југославија придавала европском уједињењу показује и извештај из пера посланика М. Ристића о Другом конгресу Европског покрета у Хагу. Наиме, он наводи присуство мноштва угледних личности: Спака, Шумана, Де Гасперија, али и Топаловића. Истиче се закључак читавог извештаја о конгресу: „За нас је од специјалног интереса да су се скоро сви талијански делегати на овом конгресу трудили да користе сваку прилику да се дотакну питања Трста“.²⁴ Тршћанско питање²⁵ тада је било на врхунцу, стога Ристић, као истакнути дипломата, у извештају не придаје много значаја конгресу и самом феномену уједињења.

Став Југославије према Европској одбрамбеној заједници

Готово упоредо са Шумановим планом настаје и започиње своју реализацију Плавенов план, план формирања наднационалне европске армије, чији је кретор опет био Моне. Циљ је био додатно ујединити Европу, али и решити горуће питање наоружања Западне Немачке. Фебруара 1951. шест држава чланица Заједнице за угаљ

20 У Италији су биле две социјалистичке партије: Социјалдемократска – PSDI и Социјалистичка – PSI. PSDI у односу на PSI и југословенско-италијанске односе далеко је мање значајна. Ипак PSDI, за разлику од PSI, члан је Социјалистичке интернационале и налази се у друштву европских социјалиста. У сваком случају односи са обе партије били су нарушени међудржавничким питањима.

21 Dinan, *n. d.*, 31.

22 У сваком разматрању односа Југославије и Социјалистичке интернационале, или њеном евентуалном приступању, лабуристи Холандије оштро су иступали против. (АЈ, Фонд 507, Савез комуниста Југославије (СКЈ), 144/XXXIV – 7, Комисија за међународне односе и везе, Међународне организације и скупови 1948–1967).

23 ДАМСПРС, 1953, ПА, Холандија, ф-35, 122, Политичке партије.

24 ДАМСПРС, 1953, ПА, М. О., ф-52, 619, Политичке организације ван УН.

25 О тршћанском питању више у: Bojan Dimitrijević i Dragan Bogetić, *Tršćanska kriza 1945–1954: vojno-politički aspekti*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2009).

и челик приступа преговорима о формирању Европске одбрамбене заједнице (ЕОЗ). Ни сам почетак није обећавао: Британија је иступила из преговора због сумњичавости према наднационалности. За план који је настојао да формулише и усмери однос снага на континенту, иступање Британије, готово традиционалног гаранта безбедности Западне Европе, било је велики ударац. Но, преговори су се наставили, четири дуге године, да би коначно 1954. читав план пропао, углавном на штету Француске. Сама Немачка се ремилитаризовала као чланица НАТО-а.²⁶

Југославија се према плану поставила позитивно. Коча Поповић је у разговору са амбасадором Немачке Кролом истакао: „ради се о зром политичком опредељењу, на дужи рок, да то није никакo обичан политички гест“.²⁷ Исти став југословенске дипломате наводиле су и противницима ЕОЗ. Амбасадор Прица је у разговору са Палевским, потпредседником француског парламента, навео да је Југославија за ратификацију „пошто ми желимо да у датим могућностима што више помогнемо процес уједињавања Европе“.²⁸

У неизвесној борби за ратификацију споразума кључан је био став Француске, тј. хоће ли њен парламент изгласати формирање ЕОЗ. Како је читав план европске армије зависио од неколико гласова француских посланика, и присталице и противници ратификације настојали су да придобију Југославију на своју страну и да она активно учествује у свему. Белгијски социјалисти сугерисали су да би, када се већ залаже за план, Југославија могла да учини конкретан гест поводом ратификације. Предложили су јој да у посету позове особе из врха француске политике које су присталице споразума. Пре свих мислили су на Жоржа Бидоа, министра спољних послова, чијом посетом би се леви кругови Француске (који имају симпатије према Југославији) лакше приволели на страну ратификације. Но, оно што белгијски социјалисти нису знали јесте да је Бидо претходне, 1953. године био позван у Југославију, али је позив одбио.²⁹

26 Шмале, *н. д.*, 62 – 66.

27 АЈ, Фонд 837, КПР, I-5-б/28-4, Немачка С. Р., Забелешка о разговору Државног секретара за иностране послове Коче Поповића са немачким амбасадором Х. Кролом, 7. маја 1954.

28 ДАМСПРС, 1954, ПА, Франуска, ф-13, 314/а, Разговори наших представника у Француској.

29 ДАМСПРС, 1954, ПА, Белгија, ф-9, 314/а, Разговори наших представника у Белгији, Телеграм Баришића 24. 3. 1954; Телеграм Прица 16. 4. 1954.

У јеку борбе за ЕОЗ, Југославија није директно реаговала. У дипломатским круговима држала се и даље линије подршке.³⁰ Међутим, и у овом аспекту уочљива је извесна незаинтересованост поводом читавог питања. У разговору са француским амбасадором априла 1954. Беблер је навео да Југославија не само да је за ратификацију ЕОЗ већ и да настоји да активно сарађује, само форме сарадње још нису дефинисане.³¹ Два месеца касније, јуна 1954, у јеку неизвесне борбе у Француској око ратификације, француски амбасадор Филип Боде упитао је Бебелера за форме сарадње, на шта је овај одговорио да оне још нису разматране.³² Боде је инсистирао и казао да би учествовање Југославије у ЕОЗ у Француској оставило добар утицај.³³ Са друге стране исти амбасадор сугерисао је Кочи Поповићу да би евентуалан негативан став Југославије помогао противнике ЕОЗ у самој Француској и омогућио лакше одбијање ратификације у парламенту.³⁴ Конкретнија ација и овог пута је изостала.

Сам Тито иступао је двоструко. Априла исте године у два наврата наводи да „такву заједницу посвећену једном циљу, очувању мира, такву Европску одбрамбену заједницу ми ћемо увијек свим силама подупирати и ићи дотле да и ми, ако буде требало, узмемо учешћа у њој“, а нешто касније каже да је сада решено „ако буде потребно и ако Европска одбрамбена заједница промијени свој карактер итд., да уђемо у ту Заједницу“.³⁵ Такође приликом посете Турској, домаћинима је изнео свој позитивни став, као и могућност прикључења Југославије уз извесне модификације саме ЕОЗ.³⁶ Нови-

30 АЈ, Фонд 837, КПР, I-5-b/28-4, Немачка С. Р, Белешка о разговору друга Паблича са др. Кролом нем. амбасадором, на пријему у Чилеанском посланству, на дан 18. септембра 1954.

31 ДАМСПРС, 1954, ПА, Француска, ф-23, 314/6, Разговори наших са представницима Француске код нас, Забелешка о разговору држ. потсекретара Др Беблера са француским амбасадором г. Баудетом, дана 20. априла 1954.

32 ДАМСПРС, 1954, ПА, Француска, ф-23, 314/6, Разговори наших са представницима Француске код нас, Забелешка о разговору држ. потсекретара Др Беблера са француским амбасадором г. Баудетом, дана 7. јуна 1954.

33 АЈ, Фонд 837, КПР, I-5-b/28-1, Француска, Забелешка о разговору државног потсекретара Др. Беблера са француским амбасадором г. Баудетом, на дан 14. септембар 1954. године.

34 АЈ, Фонд 837, КПР, I-5-b/28-1, Француска, Забелешка о разговору Државног секретара за иностране послове друга Коче Поповића са француским амбасадором г. Пх. Баудетом, дана 27. априла 1954. године.

35 J. V. Tito, *Govori*, Том IX, 126–127, 138–139, наведено према: Bekić, *n. d.*, 592, 607.

36 Vogetić, *n. d.*, 142.

нар Сулцбергер био је на трагу Титових намера: у својим меомарима, поводом ових изјава сматра да Тито говори „којешта (...) али се понаша врло лукаво у њеном коришћењу у пропагандне сврхе“.³⁷ Отишло се и корак даље: излагањем Коче Поповића у Спољнополитичком комитету Савезне народне скупштине званично је и прихваћена политика подржавања и евентуално приступања ЕОЗ.³⁸ Међутим, неколико дана касније, марта 1954, у интервјуу датом страним новинарима Тито је оштро иступио против ЕОЗ наводећи да ће њено стварање као последицу имати одлагање уједињења Немачке. Чак је изразио и скепсу према искључиво одбрамбеном карактеру саме заједнице.³⁹ Но, шта је позадина овакве нагле промене? Био је то сусрет отправника послова југословенске амбасаде у Москви Драгоја Ђурића и совјетског министра спољних послова Вјенчеслава Молотова, 29. априла 1953, сусрет који је означио почетак нормализације односа.⁴⁰ И Титово често иступање поводом ЕОЗ тога априла такође се може тумачити у том светлу: даље приближавање Западу, нарочито по питању заједничке армије, за ново руководство СССР-а било је сигнал упозорења да се Југославија може дефинитивно сврстати у супротни блок. Хрушчов није смео да оклева: нормализација је и започета совјетском иницијативом. Осим тога, треба имати у виду да је управо током 1954. економски и војно Југославија била зависна од Запада, првенствено од САД-а.⁴¹ У ситуацији када читава привреда, али и одбрана земље, зависе од западне помоћи, конкретније одбијање ЕОЗ није било могуће. Питање односа Југославије према ЕОЗ-у Тито је користио као један од инструмената у новој политици према СССР-у, али и хладноратовском позиционирању уопште.

Како би се подстакло успешно реализовање ЕОЗ, сазван је конгрес „Социјалистичког покрета за Уједињену Европу“, јула 1954, непосредно пред одлучујуће гласање. На конгресу је Југославија била итекако заступљена. Андре Филип, функционер француских социјалиста, навео је да уколико Југославија са Грчком и Турском, свакако имајући

37 C. L. Sulzberger, *A Long Row of Candles*, (Toronto, Macmillan, 1969), наведено према: Bekić, *n. d.*, 593.

38 Bekić, *n. d.*, 608.

39 ДАМСПРС, 1954, ПА, Француска, ф-23, 314/б, Разговори наших са представницама Француске код нас, Забелешка о разговору држ. потсекретара Др Беблера са француским амбасадором г. Баудетом, дана 5. марта 1954.

40 Bogetić, *n. d.*, 99.

41 Bogetić, *Jugoslavija i Zapad*, 175; Dragan Bogetić, *Nova strategija jugoslovenske spoljne politike: 1956-1961*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006), 25.

у виду Балкански пакт, намерава да се активира у уједињавању Европе, биће „дочекана раширених руку“. Ову Филипову изјаву присутни су дочекали аплаузом. Иступио је и присутни Топаловић, који је хвалио Балкански пакт, али и истакао да је Југославији место у Европи. Понесен овим утиском грчки делегат Калогеропулос исхитрено је предложио да Европска заједница прими Грчку, Турску и Југославију под своје окриље, свакако имајући у виду пре свега грчке интересе. Оштро се супротставио белгијски сенатор Dehaus наводећи да је Југославија ипак комунистичка и да је и даље нерешено тршћанско питање. Поколебани овим аргументима, грчки делегати на предлогу нису инсистирали, те он није ни разматран услед „недостатка времена“.⁴²

Коначно, августа 1954. француски парламент је у „атмосфери побуне“ одбио да ратификује споразум о формирању европске армије, пре свега због бојазни од немачког и америчког утицаја унутар ње. И поред тога, наоружање Немачке није изостало, већ следеће године она је постала чланица НАТО-а.⁴³ Југословенски врх је готово ликовоао, иако је махом био на линији подршке. Кардељ је, помало и претенциозно, сугерисао немачком амбасадору Кролу да би Европа међусобно могла да сарађује у виду сличном оном као у Балканском пакту, који се тада показао перспективнијим.⁴⁴ Тито је, у по Запад изузетно оштром говору, рекао о ЕОЗ: „увјек смо говорили да је то недоношче“.⁴⁵ Последица оваких ставова је назирање нове политике Југославије, политике која ће дубоко утицати на односе са Западном Европом и виђење процеса њеног уједињења.

*Нова парадигма: Југославија и формирање
Европске економске заједнице 1955–1958.*

За нову политику Југославије крај 1954. и почетак 1955. године је прекретница. Тада Тито одлази на азијско путовање, и тиме дефинитивно трасира пут активне коегзистенције, отвара се случај Ђилас, који ће дубоко утицати на односе Југославије и европских социјалиста, и започиње тајна преписка Тито – Хрушчов која ће ре-

42 ДАМСПРС, 1954, ПА, М. О., ф-53, 610, Политичке међународне организације, Телеграм Боре Стојадиновића, 10. 7. 1954.

43 Dinan, *n. d.*, 65–66.

44 АЈ, Фонд 837, КПР, I-5-b/28-4, Немачка С. Р., Забелешка о разговору друга Кардеља са госп. Кролом, Амбасадором Федералне Немачке у Београду, на дан 13. август 1954.

45 J. V. Tito, *Govori*, Том IX, 239–242, наведено према: Bekić, *n. d.*, 649.

зултирати Београдском декларацијом. Низом политичких маневара Југославија се удаљила од Запада и дефинисала своју међублоковску политику, на кратко уздрману мађарском револуцијом када се Југославија наизглед нашла под окриљем Москве.⁴⁶ С друге стране, у Западној Европи, после пропасти ЕОЗ процес уједињења парадоксално је кренуо убрзано и перспективно. Јуна 1955. на састанку министара спољних послова у Месини покренуто је формирање Европске економске заједнице и Еуроатома.⁴⁷

Нова ванблоковска позиција Југославије није имала само своју геостратешку већ и идеолошку детерминанту. Наиме, како је баш у том периоду дефинисало јединствени систем саоуправљања, југословенско руководство храбро је закорачило у тумачење Марксових мисли, чиме је напало идеолошки монопол Москве. У тој изградњи самоуправног социјализма опасност је свакако представљао капиталистички Запад и никаква дубља интеграција, чак ни са западноевропском левицом, није била могућа, не би ли се идеолошка уникатност очувала. На случају Милована Ђиласа, његовог искључења из Партије и потоње осуде, идеолошка дистанца Југославије од Запада јасно је оцртана. Том приликом социјалдемократија, уз њу и одређене партије и личности, оштро су осуђени, а као једини исправан пут признат је пут самоуправног социјализма, дубоко повезаног са принципом активне коегзистенције.⁴⁸

Већ на самом почетку, активна коегзистенција није изазивала симпатије у Западној Европи, у скупштини Европског савета⁴⁹ го-

46 Ljubodrag Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat: Ogledi o spoljnoj politici Josipa Broza Tita (1944–1974)*, (Beograd: Arhipelag, 2014), 188, 226; Bogetić, *Nova strategija*, 66.

47 D. Dinan, *n. d.*, 66–72.

48 На Трећем ванредном пленуму ЦК СКЈ тема је била случај Милована Ђиласа. Том приликом Тито се јасно идеолошки и геостратешки дистанцирао од западноевропске левнице: „Ја могу овдје изјавити, то може цијели свет да чује, да нас неће такав и сличан случај утицати да мијењамо правац нашег унутрашњег развитака – правац развитака демократских метода и остварење истинске социјалистичке демократије какву смо узели – наш сопствени пут у социјализам и развитак социјалистичке демократије“ (АЈ, Фонд 507, СКЈ, II/11, Пленарне седнице ЦК КПЈ 1948–1978, Излагање Јосипа Броза Тита на Трећем Пленуму). - Британске лабуристе, социјалдемократију и конкретно лабуристу Наја Бевана, напао је Петар Стамболић наводећи да је „социјал-демократска куља, одговоран за одвајање Ђиласа од комунизма и увлачења у социјал-демократску ревизионистичку клопку“ (Vladimir Dedijer, *Veliki buntovnik Milovan Đilas: prilozi za biografiju*, (Beograd: Prosveta, 1991), 406).

49 Европски савет представљао је први степенник ка европској интеграцији. Основан је 1949. у Стразбуру, када су му приступиле Белгија, Данска, Ирска, Италија, Француска, Луксембург, Холандија, Шведска, Норвешка и Велика Британија.

ворило се: „Да би се коегзистирало са тигром, треба га затворити у кавез“. Једино је француски социјалиста Ги Моле имао нешто блажи став и залагао се за пријем Југославије у ово тело.⁵⁰ Французи су отишли и корак даље, предлагали су ангажовање Југославије и у оквиру Еуроатома.⁵¹

У односима са европским социјалистима, уздрманим Београдском декларацијом, Вељко Влаховић⁵² је настојао да формира нову парадигму храбрим чланком у часопису *Комнист*, у коме је навео: „У вези са тим потребно је указати на чињеницу да низ људи у радничком покрету осјећа данас да треба ићи на шире повезивање и зближавање радничких партија и организација. То важи за покушаје сарадње социјалистичких и комунистичких партија“.⁵³ Чланак је публикован и у *Билтену Социјалистичке интернационале* и изазвао оспоравање код партија чланица.⁵⁴ На линији чланка, планирана је дискусија у белгијском институту Вандервелде, на коју су позване и комунистичке партије Истока. Британски лабуристи су на ово гледали као на упуштање у дискусију кроз „стражња врата“⁵⁵ и махом њиховим залагањем партије чланице Интернационале позив за учешће одбијају. Ипак, социјалисти Белгије и комунисти Југославије, новембра 1955, на истом институту одржали су састанак о ванблоковској политици.⁵⁶ Наравно, протест Социјалистичке интернационале није изостао.⁵⁷

Нову политику Социјалистичке партије Белгије прихватио је и сам Спак, који се тада већ афирмисао као водећа личност европског

50 АЈ, Фонд 837, КПР, I-5-b/28-2, Француска, Преглед материјала из Стразбура (за децембар–јануар 1955).

51 ДАМСПРС, 1956, ПА, Француска, ф-23, 314/а, Разговори наших представника у Француској, Забелешка из разговора са Албертом Газиером од 19. јануара 1956.

52 Случајем Ђилас Југославија је узгубила кључне особе за контакте са европским социјалистима: самог Милована Ђиласа и Владимира Дедијера. Празнину је настојао да попуни Вељко Влаховић.

53 Вељко Влаховић, „О формама сарадње социјалистичких снага“, *Комунист*, 1955. година.

54 АЈ, Фонд 142, ССРНЈ, 42-151, Материјали о сарадњи ССРНЈ са социјалистичким партијама и прогресивним покретима, Социјалистичке партије Запада.

55 ДАМСПРС, 1956, ПА, Енглеска, ф-19, 314/а, Разговори наших представника у Енглеској, Забелешка о разговору В. Велебита и Ј. Петрића са Морганом Филипсом и Самуелом Ватсоном, 22. фебруара 1956.

56 АЈ, Фонд 142, ССРНЈ, 42-151, Материјали о сарадњи ССРНЈ са социјалистичким партијама и прогресивним покретима, Социјалистичке партије Запада.

57 ДАМСПРС, 1956, ПА, М. О., ф-54, 610, Политичке организације, Телеграм Велебита 1. 2. 1956.

уједињења. Покушао је 1956. да формира нову политику уједињене Европе – независну и ванблоковску.⁵⁸ Природно, савезника је нашао у Југославији. Залагао се за њен пријем у Савет Европе, као и за дубљу сарадњу Југославије са ОЕЕЦ.⁵⁹ Спак се супротстављао честом поистовећивању Франкове Шпаније са Титовом Југославијом.⁶⁰ Самоуверено је наводио да само три човека могу побољшати односе Исток – Запад: Нехру, Тито и он. Ради добијања подршке новој, још увек неспроведеној политици, са делегацијом белгијских социјалиста Спак посећује Југославију априла 1956. У низу разговора гости и домаћини дотакли су се тада горућих тема: Блиског истока, Египта, непризнавања Кине од стране САД-а и др. Готово у свему ставови су се поклапали па није чудо да је Спак изјавио: „Могу да кажем да смо у току разговора утврдили да између Југославије и Белгије нема никаквих проблема“.⁶¹

Храбро међублоковско заједничко иступање Белгије и Југославије није заживело, нагло је прекинуто мађарском револуцијом. С једне стране, илузије на Западу о могућности промене у СССР-у су изгубљене, док се, са друге стране, Југославија, *de facto*, подршком совјетској интервенцији нашла у Источном блоку. Све је додатно закомпликовано утамничењем Милована Ђиласа, које је на Западу изазвало негодовање. Белгијски социјалисти, а нарочито Спак, оштро су осудили политику Никите Хрушчова и окренули се устаљеном антикомунизму. Управо тада Спак одлази на функцију генералног секретара НАТО-а и последично мења и своју политику према Југославији.⁶² Током посете Коче Поповића Белгији, Спак је био резервисан, насупрот пријатељском наступу приликом његове посете Београду. И сам Поповић је изразио резерве према уједињеној Европи, навео да Југославија

58 ДАМСПРС, 1956, ПА, Белгија, ф-7, 101, Извештаји, Годишњи извештај амбасаде.

59 Организација за европску економску сарадњу (данас: Organisation for Economic Co-operation and Development) проистекла је из Маршаловог плана ради обнове послератне Европе, али и ради дубље економске интеграције Западне Европе. Основана је 1948. и сачињавале су је: Аустрија, Белгија, Данска, Француска, Грчка, Исланд, Ирска, Италија, Луксембург, Холандија, Норвешка, Португал, Шведска, Турска, Велика Британија и СР Немачка.

60 ДАМСПРС, 1956, ПА, Белгија, ф-7, 210, Спољна политика Белгије, Забелешка о ставовима Спака по питањима европске сарадње и интеграције 5. април 1956.

61 ДАМСПРС, 1956, ПА, Белгија, ф-7, 320, Политичка питања (односи), „Белгија и Југославија после Београдске декларације“; ДАМСПРС, 1956, ПА, Белгија, ф-7, 322, Политичке посете (узајамне); *Vorba*, 15. 4. 1956.

62 ДАМСПРС, 1957, ПА, Белгија, ф-8, 122, Социјалистичка партија, Писмо М. Јаворског Вељку Влаховићу 13. децембра 1957.

пажљиво прати развој ОЕЕЦ и Еуроатома и да ће с „обзиром на обим привредних послова са Западном Европом, ФНРЈ требати на неки начин прилагодити свој став новоствореној ситуацији“.⁶³ Није се изразио позитивно о уједињењу, што је пре 1954. било готово уобичајно приликом разговора на ту тему. Иначе, формирање заједничког тржишта Европе „несумњиво ће имати негативне последице по наше економске односе са тим подручјем“, закључује Амбасада Југославије у Белгији.⁶⁴ У сваком случају, пријем делегације ССРНЈ био је један од последњих Спакових званичних сусрета пре преузимања функције генералног секретара НАТО-а. Већ крајем те године оштра критика са те стране упућена је Југославији: ФНРЈ јесте независна, али води погрешну спољну политику јер управо ванблоковске снаге ремете равнотежу и приближавају опасност рата.⁶⁵

Из француског угла, где су појединци попут Гија Молеа и Андреа Филипа готово самостално предлагали сарадњу Југославије и уједињене Европе, промена је дошла нагло, али је дубоко утицала на до тада присне односе. Суецком кризом односи су уздрмани, али током алжирске револуције, када је Југославија активно подржавала алжирски Фронт националног ослобођења (FLN), односи са Француском нагло се погоршавају.⁶⁶ Са Холандијом односи се нису драстично променили, остали су неразвијени и махом непријатељски. Нова политика Југославије само је дала „свежу храну“ њеним верним критичарима у овој земљи.⁶⁷ У односима са Италијом, након 1953.

63 ДАМСПРС, 1957, ПА, Белгија, ф-8, 322, Узајамне политичке посете, Извештај о посети државног секретара друга Коче Поповића и делегације ССРНЈ Белгији од 5. до 11. марта 1957.

64 ДАМСПРС, 1957, ПА, Белгија, ф-8, 322, Узајамне политичке посете, Нека актуелна питања западноевропске економске сарадње и интеграције.

65 ДАМСПРС, 1957, ПА, Француска, ф-30, 210, Политички односи са осталим земљама, Из разговора са француским амбасадором 26. о. м. о заседању Атланског пакта.

66 Vogetić, *Nova strategija*, 131, 143; Драган Богетић, „Југославија и борба алжирског народа за национално ослобођење 1954–1962“, *Југославија – Алжир: зборник радова са научне конференције: Алжир, 27. јануар 2013*, ур. Миладин Мишошевић, (Београд: Архив Југославије, 2013), 12. Више о Југославији и суецкој кризи у: Vladimir Petrović, *Jugoslavija stupa na Bliski istok: stvaranje jugoslovenske bliskistočne politike 1946–1956*, (Београд: Instut za savremenu istoriju, 2007); Александар Животић, *Југославија и суецка криза: 1956–1957*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2008); Vogetić, *Nova strategija*, 126–138. Више о Југославији и алжирском питању у: Dimić, *n. d.*, 276–309; Богетић, „Југославија и борба алжирског народа“, 138–147.

67 АЈ, Фонд 507, СКЈ, S/a–1–78, Партијске комисије, Комисија за међународне односе и везе, седнице комисије 1950–1955.

тј. врхунца тршћанске кризе, дошло је до видног побољшања. Ипак, дубља сарадња на пољу европских интеграција, као и међупартијска сарадња са социјалдемократима Италије (PSDI) су изостале. Са немачке стране резерве су биле знатне али и оправдане: 1957. Југославија је признала Источну Немачку. Консеквентно, држећи се Халштајн-нове доктрине, дошло је до прекида односа.⁶⁸

Коначно, 1958. године, низ догађаја у Југославији продубио је јаз између ње и европских социјалиста. Хапшењем социјалдемократа Крекића и Павловића, са нешто ранијом осудом Милована Ђиласе поводом *Нове класе*, сврстало је сву западноевропску левицу на супрот Југославији.⁶⁹ Управо тада, Европска економска заједница, уз њу и краткотрајни Еуроатом, започиње свој живот ратификацијом Римских уговора, чиме је Западна Европа постала хомогенија и уједињена. Тиме је круг затворен: јануара 1958. Брисел је постао средиште нове европске заједнице а на њеном челу се нашао управо Халштајн, творац непомирљиве политике Западне Немачке.⁷⁰ Позиција Југославије према новој организацији била је удаљена, резервисана и делом непријатељска.

Узимајући у обзир карактер социјалистичке Југославије, њену аутентичну револуцију, искуство 1948, не чуди извесна резервисаност према наднационалним институцијама уједињене Европе, пре свега према ЕОЗ. На економском пољу постојала је опасност да Југославија представља само „сировински привезак“. Засебни, отежавајући фактор била је позиција и делатност Живка Топаловића у друштву европских социјалиста, као и у телима европског уједињења. Са западноевропске стране скептицизам у домете 1948. је разумљив, нарочито у случају Западне Немачке. И поред антисовјетске опредељености, Југославија је била комунистичка и као такву од Запада је делио готово непремостиви идеолошки јаз. Ипак, дубоко геостратешки, економски и културно повезани, Југославија и сам процес уједињења Европе имали су своју динамику.

68 Dragan Bogetić, *Nova strategija*, 114.

69 Srđan Cvetković, *Između srpa i čekića 2, Politička represija u Srbiji 1953–1985*, (Београд: Службени гласник, Institut za savremenu istoriju, 2011), 258–263; Bogetić, *Nova strategija*, 181.

70 Dinan, *n. d.*, 80–81.

Са европске стране било је низ иницијатива, мада не конкретних, за дубљу сарадњу. Међутим, Југославија није увиђала значај овог процеса. Далеко више је полагано на организације попут Социјалистичке интернационале и, нешто касније, Азијске социјалистичке конференције, а уместо Европске заједнице фаворизирана је Европска економска комисија.⁷¹ Неми сведок овој тврдњи је и извесна оскудност извора поводом уједињења Европе насупрот изворима о поменутиим организацијама. Начелно, на уједињење је из Београда гледано позитивно, али је недостајала адекватна подршка. Интеграција је била само хипотетичка, а саме форме сарадње, неопходне за однос према овом значајном феномену, практично у читавом периоду 1950–1958. нису јасно дефинисане. Када је Европска економска заједница коначно формирана, јануара 1958, било је касно – стајала је оштро наспрам Југославије, готово симболички предвођена бескомпромисним Валтером Халштајном. Оваква позиција сигурно је допринела југословенском даљем продору у Трећи свет и јачању ванблоковског опредељења.

Извори и литература

Извори

- Архив Југославије:
- Фонд 836, Кабинет Маршала Југославије.
- Фонд 837, Кабинет председника Републике.
- Фонд 507, Савез Комуниста Југославије.
- Фонд 142, Социјалистички савези радног народа Југославије.
- Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије. Политичка архива (ПА), Белгија, Енглеска, Међународне организације, Немачка, Француска, Холандија.

71 Европска економска комисија (ЕЕК) представљала је орган у оквиру Уједињених нација који је настојао да развије економске односе на тлу читаве Европе: и Источне и Западне. У односу на „блоковску“ уједињену Европу Југославија је имала више симпатија за ово, уистину маргинално тело. (АЈ, Фонд 837, КПП, I-3-b/3, Пријем Ганер Мирдала, извршног секретара ЕЕК ОУН; АЈ, Фонд 837, КПП, I-3-b/3, Пријем Сагари Туомија, извршног секретара ЕЦЕ; Bekić, *n. d.*, 157).

Штампа

1. *Borba*
2. *Komunist*

Литература

1. Bekić, Darko. *Jugoslavija u Hladnom ratu: Odnosi sa velikim silama 1949–1955*. Zagreb: Globus, 1988.
2. Bogetić, Dragan. *Jugoslavija i Zapad: 1952–1955: jugoslovensko približavanje NATO-u*. Beograd: Službeni list SRJ, 2000.
3. Bogetić, Dragan. *Nova strategija jugoslovenske spoljne politike: 1956–1961*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006.
4. Богетић, Драган. „Југославија и борба алжирског народа за национално ослобођење 1954–1962“. *Југославија – Алжир: зборник радова са научне конференције: Алжир, 27. јануар 2013*, ур. Миладин Милошевић, 11–47. Београд: Архив Југославије, 2013.
5. Cvetković, Srđan. *Između srpa i čekića 2, Politička represija u Srbiji 1953–1985*. Beograd: Službeni glasnik, Institut za savremenu istoriju, 2011.
6. Dedijer, Vladimir. *Veliki buntovnik Milovan Đilas: prilozi za biografiju*. Beograd: Prosveta, 1991.
7. Dimić, Ljubodrag. *Jugoslavija i Hladni rat: Ogledi o spoljnoj politici Josipa Broza Tita (1944–1974)*. Beograd: Arhipelag, 2014.
8. Dimitrijević, Bojan i Dragan Bogetić. *Tršćanska kriza 1945–1954: vojno-politički aspekti*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2009.
9. Dinan, Dezmon. *Menjanje Evrope: istorija Evropske unije*. Beograd: Službeni glasnik, 2010.
10. Лакер, Волтер. *Историја Европе: 1945–1992*. Београд: Clio, 1999.
11. Petrović, Vladimir. *Jugoslavija stupa na Bliski istok: stvaranje jugoslovenske bliskoistočne politike 1946–1956*. Beograd: Instut za savremenu istoriju, 2007.
12. Шмале, Волфганг. *Историја европске идеје*. Београд: Clio, 2003.
13. Животић, Александар. *Југославија и Суецка криза: 1956–1957*. Београд: Институт за новију историју Србије, 2008.

Summary

Nikola Mijatov

Yugoslavia and the Unification of Western Europe 1950–1958

Abstract: The paper analyzes the position of Yugoslavia towards the process of unification of Western Europe, through the formation of the European Economic Community, as well as the perception of Yugoslavia itself in this process, mainly through its relations with the European socialist. On the one hand, attitudes of European socialists, significant for the process of integration, are being analyzed, while on the other, the attitudes of the Yugoslav government towards this phenomenon. Adding to this, the significance attributed to the forming of institutions of European integrations in the diplomatic reports is also perceived.

Key words: European Coal and Steel Community, European Defence Community, European Economic Community, European Union, integrations, Western Europe, Yugoslavia

At the same time when Yugoslavia was searching for its Cold War position, later known as the Non-Aligned Movement, the European Union began its long journey to integration. Two deeply connected processes were influencing each other. This article analyses the perception of the EU integrations in Yugoslavia (European Coal and Steel Community, European Defence Community, European Atomic Energy Community and European Economic Community) and the perception of Yugoslavia itself in this processes. Firstly, until 1954, Yugoslavia was recognized as an integrating factor mainly by the European socialists, especially the French and Belgian ones (mainly Guy Mollet and Paul Henry-Spaak). The attitude of Belgrade on the integration was positive, but it did not regard it as an issue of high importance. What lacked were the forms of cooperation which the Yugoslavian government never fully established. The change came with the opportunity for developing new relations with the new USSR leadership, where the question of a possible integration of Yugoslavia with European Defence Community was used as an instrument for

the new policy of Belgrade. An instrument which surely contributed to the visit of Nikita Khrushchev and the issuing of the "Belgrade declaration". Due to this, and the formulation of the new foreign policy of active coexistence, relations deteriorated. Consequently, in the very year the European Economic Community was formed relations between Yugoslavia and EEC were reserved and mutual misunderstandings were not uncommon.